

СЕКЦІЯ 6 РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Придатко Софія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ КАРЛА МАРКСА В ІСТОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Ключові слова: марксизм, капіталізм, пролетаріат, експлуатація, диктатура пролетаріату.

Keywords: marxism, capitalism, proletariat, exploitation, dictatorship of the proletariat.

Карл Маркс відомий своєю філософією, розробленою разом із Фрідріхом Енгельсом, яку називають узагальнено «марксизм». Насамперед ця філософія стосувалася так званого робочого класу.

У багатьох європейських країнах до середини ХІХ ст. капіталізм повністю змінив феодальний устрій. Цей перехід спричинив значний розвиток виробництва, науки, техніки та культури. Але водночас капіталізм створив і нову суспільну верству – пролетаріат, який закономірно мав стати рушійною силою для подолання капіталістичного ладу та побудови нового, справедливого суспільства. Відповідно це породило збентеження та нерозуміння людей, які не знали, як діяти далі. «Класові суперечності при капіталізмі суттєво загострюються. Свідченням цьому є низка відкритих виступів пролетарів проти буржуазії. Постають французькі робітники в Ліоні, Сілезькі ткачі в Німеччині, широко розгортається чартистський робітничий рух в Англії. Робітники вимагають поліпшення умов праці, підвищення заробітної плати, зменшення робочого дня. Проте їх виступи носили в той час неорганізований, стихійний характер. Робітники ще не розуміли мети, за яку потрібно боротися, не знали істинних, ефективних шляхів і засобів боротьби із своїми класовими ворогами» [6]. Це породило певну відчуженість, оскільки люди, які мали стати рушійною силою в державах, зазнали критики. Варто зазначити, що здебільшого їхній принцип життя базувався на тому, щоб вижити за таких умов праці, а свідомість і дух були вторинними.

З огляду на проблеми суспільства Карл Маркс заснував матеріалістичний погляд на історію, що означало, що в основі суспільства лежить так званий економічний базис, а держава, релігія та культура ставали похідними. Розвиток продуктивних сил завжди випереджає виробничі відносини, які через свою інерційність гальмують цей розвиток. Ця суперечність вирішується революційним шляхом, коли відбувається зміна виробничих відносин, як це було під час буржуазних революцій. Історія людства, за Марксом, є послідовністю суспільно-економічних формацій, що змінюють одна одну: від первіснообщинного ладу до робочовласницького, феодального і капіталістичного. Комунізм, за його прогнозами, мав стати наступною формацією після капіталізму. За винятком первіснообщинного ладу та комунізму, інші формації є антагоністичними, тобто базуються на експлуатації одного класу іншим.

Отже, люди, які належали до робітничого класу, знайшли пряму підтримку. Усім була до вподоби ідеальна картинка рівності, де відбувається рівний матеріальний та духовний розквіт, а також те, що усі належать до одного класу та є повноцінно рівними. Люди забували за революцію, шляхом якої все мало очиститися та оновитися, на думку Маркса. Цікаво те, що філософія Карла Маркса стала першою, яка захищала та була спрямована на неосвічених людей, тобто пролетаріат. «Для К. Маркса заповіти гуманістичної моралі втрачають будь-яку цінність. Старе, буржуазне царство, в якому сповідувалися права особи, має загинути. Воно розкладеться, а на його місці постане нове, негуманістичне, нелюдське суспільство, в якому пануватимуть нова, нелюдська, негуманістична мораль і культура зі своїми новими “наукою” і “мистецтвом” – це і буде нове явище, явище “колективу”» [1]. Цитата свідчить, що пролетаріату підтримання ідеології, ідей та філософії Маркса було лише на користь, оскільки вони б були найвищим і єдиним класом, і завдяки втіленню в реальність цієї ідеології їхній спосіб життя залишився таким самим, де всі були рівні. Також ми бачимо, що моральність із часом все більше втрачала цінність, особливо для представників робочого класу, оскільки їм було далеко не до неї, коли питання стоїть про те, як прогородувати себе та свою сім'ю. В ідеальному світі Маркса так звані мистецтво та наука були б колективними завдяки рівності в усіх сферах життя.

«На думку марксистів, економічний розвиток капіталізму неминуче буде створювати передумови для першої фази комунізму (у ХХ ст. більшість марксистів називали цю фазу соціалізмом). Але буржуазія, досягнувши панування після ліквідації феодалізму, опирається зміні устрою. Пролетаріат зростає, посилюється й набуває здатності скинути панування буржуазії в ході світової пролетарської революції. Переможний пролетаріат встановлює диктатуру пролетаріату, що трактується К. Марксом та Ф. Енгельсом як демократія, оскільки диктаторські методи використовують робітники, які становлять більшість населення. Диктатура пролетаріату має взяти під контроль народне господарство та ліквідувати приватну власність на засоби виробництва. К. Маркс та Ф. Енгельс вважали, що коли диктатура виконає свої завдання завершення боротьби з буржуазією, вона сама по собі відімре» [8]. Бачимо, як, за планом марксистів, повинно було розвиватися суспільство і що його чекало у майбутньому. Така думка мала великий вплив на суспільство, особливо в економічній сфері. Здебільшого представники пролетаріату і самі марксистичні вважали, що капіталізм є швидкоплинним, натомість вони бажали побудувати щось вічне. Як приклад можна навести Володимира Леніна, який не зовсім чітко слідував за ідеями марксизму. Він адаптував марксизм до умов російської імперії, створивши теорію імперіалізму як вищої стадії капіталізму. Його концепція «диктатури пролетаріату» стала основою радянської політичної системи, яку далі наслідував Йосип Сталін, спотворивши марксизм-ленінізм, у такий спосіб створивши централізовану тоталітарну державу з репресіями та примусовою колективізацією.

Як бачимо, ідеї Карла Маркса лягли в основу політики над державою, та саме його філософія привернула увагу найбільше до пролетаріату як до найнижчого класу. Завдяки його ідеям людство звернуло увагу на проблеми нерівності та експлуатації. Піддавши критиці капіталізм, Карл Маркс дав поштовх до но-

вих соціально-економічних реформ: впровадження мінімальної заробітної плати, регулювання умов праці, створення соціального страхування, пенсійних систем і безкоштовної освіти, посилення ролі держави в економіці та формування «держави загального добробуту». Незважаючи на позитивні наслідки, ця ідеологія мала негативний вплив через експерименти на прикладі СРСР, де проявилися проблеми, зокрема бюрократизація, репресії та економічна неефективність, що показали складність втілення марксизму в реальність, у філософії якої була закладена соціальна рівність в усіх сферах життя.

Джерела та література

1. Баранівський В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 161–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_2_18
2. Карл Маркс (Karl Marx). Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Видавничий дім «ІНЖЕК». Видатні економісти. URL: <https://www.hneu.edu.ua/vydavnychuj-dim-inzhek/vydatni-ekonomisty/karl-marks-karl-marx>
3. Краус Н. М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 194 с.
4. Макеєв С. О. Соціологія: навчальний посібник. Київ: «Укр. Енциклопедія», 1999. 344 с.
5. Політичні ідеї Карла Маркса та Україна. *Радіо Свобода*. 07 травня 2025 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1115385.html>
6. Філософія марксизму. *Видокремлений структурний підрозділ «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету»*. URL: <http://www.ztec.com.ua/ztec/e-lib/Філософія/Лекц.№6.%20Філософ.%20Марксизму.pdf>
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2005. 576 с.
8. Шубін О. В. Марксизм як ідеологічна течія. *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Marksizm_techiya

Бондарчук Тетяна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСВІТНІЙ «ПУНКТ БОЖЕВІЛЛЯ» ХРИСТИНИ АЛЧЕВСЬКОЇ

Ключові слова: Христина Алчевська, освіта, недільна школа, просвітництво.

Keywords: Khrystyna Alchevska, education, Sunday school, enlightenment.

«Кажуть, що у кожної людини буває свій “пункт божевілля”. Моїм виявилось бажання навчати грамоти якомога більше жінок», – ці слова Христини Алчевської стали символом її самовідданої діяльності у сфері народної освіти.

Христина Алчевська – просвітниця XIX – початку XX ст., педагог і фундатор першої в Україні безкоштовної жіночої школи – Харківської недільної школи для жінок, що вісім років перебувала в нелегальному статусі. Вона на власному прикладі довела, що жінки мають право на рівний доступ до знань і науки, та присвятила своє життя боротьбі за його втілення.

Народилася майбутня освітянка 16 квітня 1841 р. у містечку Борзна на Чернігівщині у родині викладача повітового училища. Її мати була випускницею Смольного інституту шляхетних дівчат. Христина Алчевська пізніше згадувала,